

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KİŞİ ADLARINDAKİ SESBİLİMSEL DEĞİŞMELERDE DİL DIŞI ETKEN OLARAK “DİN”

Doç. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
Çukurova Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mozezen@cu.edu.tr

ÖZET: Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde dil dışı bir etken olarak dinin, dinsel bir içeriği, dinsel bir göndermesi olan kişi adlarının ses bilgisi üzerindeki etkisi üzerinde durulacaktır. Ancak çalışma doğrudan doğruya bir adbilimi (onomastics) çalışması değildir. Başka bir deyişle, bu çalışmada kişi adlarının kaynağı, köken bilgilisel çözümlenmeleri üzerinde durulmayacak, yalnızca birden çok sesbilgisel görünüme sahip dinsel içerikli adlardaki bu çokbiçimliliğin nedenleri değerlendirilecek, böylelikle dinin sesbilimsel bir etken olarak dilsel değişmelerdeki yeri tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, adbilim, özeladbilim, sesbilimsel değişme, din

ABSTRACT: This paper will dwell upon the effect of religion as a meta-language factor on person names that are related to religion in Turkey Turkish. But this study isn't a directly onomastic study. In other words, this paper will not scrutinize the origin of person names and their etymological analysis, but the reasons of polymorphism in person names that are related to religion will be evaluated and in this way the place of religion as a phonological factor will be discussed.

Key Words: Turkish, onomasiology, onomastics, phonological change, religion

Diller hangi yönleriyle ve nasıl değişir, sorusunun yanıtı bildiktir: Diller ya iç yapıları (kategorileri ve bu kategorilerin dile getirilişi yani grameri) ya da dış yapıları (söz varlığı) bakımlarından değişir; diller ya dil içi etkenlerle ya da dil dışı etkenlerle değişir. Dil içi etkenler, o dilin sesbilgisel özellikleri ile ilgilidir: ünlüler, ünsüzler, ses uyumları, hece yapısı vb. Dil dışı etkenler ise çok daha geniş bir alanda çok daha çeşitli bir görünüm sunar: toplumsal ve kültürel olaylar, diğer toplumlarla ve dolayısıyla diğer dillerle olan ilişkiler, yaşam biçimleri, düşünce sistemleri ve bu bağlamda din. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesindeki bazı kullanımlar temelinde, dil dışı bir etken olarak dinin, dilin dış yapısına etkisi üzerinde durulacaktır.

Nelerin “değişmez, dönüşmez, etkilenmez ezeli ve ebedi bir öz” taşıdığı, başka bir deyişle nelerin “mutlak” olduğu, klasik felsefeden bugüne tartışıldursun¹, üç büyük

¹ “Filozoflar, varlığın arkasında, gerisinde daima bir şey aramışlardır; ve buna da sırf ‘varolan’ı tanımlamak için başvurmuşlardır. Örneğin Aristoteles için, bu *son-temel*, *substanz* ve formdur; *dynamis* ve *energia*’dır; Platon’da bu *son şey*, yani varlığın gerisindeki bu *son şey*, *aeion*’dur. (...) Kant’ta bu *temel-varlık*, *Ding an sich* (kendi başına şey)’dir. Berkeley için bu *son şey*, *mind*’dir; Hegel’de bu *son şey*, *mutlak*

dinde “mutlak doğru”, “mutlak gerçek”, “mutlak varlık” sorularının yanıtı tartışmasız olarak verilmiştir: Tek mutlak doğru, tek mutlak gerçek ve tek mutlak varlık Tanrı’dır. Tanrı kuşku götürmez bir içeriğe sahip olduğu gibi, bundan dolaylamayla, Tanrı çevresindeki ikincil inançlar, uygulamalar ve kişiler de (ibadet biçimleri, günlük yaşamı düzenleyici kimi uygulamalar, peygamberler vb.) mutlak bir görünüm almıştır. Bu düşünsel durumun dilbilgisini ilgilendiren yönü, dinsel metinlerin dilinin de mutlak olduğuyla ilgili kabullerdir. Buna göre, kutsal metinlerin ilk ve değişmez biçimleri en mutlak grameri verdiği gibi, en doğru ibadet de ancak bu gramerle yapılır.² Bu gramer neredeyse dokunulmazdır ve bu gramerdeki olası değişimler “bozulma” olarak kabul edilir. İslamiyet çerçevesinden söylemek gerekirse, en “doğru”, en “fasih” Arapça gramer, Kur’an’ın dilinin grameridir. Bu düşünceyle, giderek Arapçanın da İslamiyet’in tek dili olduğu düşüncesini paylaşanlar bile vardır. Öte yandan, dindeki mutlakiyet kavramına karşıt olarak dilbilgisinde mutlakiyet veya mükemmeliyet olmadığı gibi “halis” dil arayışları da araştırmacıyı ancak değişmiş ve evrilmiş en eski ilk biçime götürür. Buna göre, dil sürekli bir değişim içindedir ve değişmeyen diller ya ölü -Dünya dil tarihi ölü diller tarihidir, demek çok da yanlış olmayacaktır.- ya da statik hatta arkayık bir görünüm kazanarak ancak sınırlı alanlarda kullanılır.

Ancak din, dilin dış yapı değişimlerinde öylesine bir dil dışı etkindir ki, dil içi etkenlerin bütün zorlamasına rağmen, dinsel sözcükler bilinen en eski ilk biçimleriyle “aynılık”larını koruyabilirler. Çünkü dinsel bağlamlarda, yukarıda sözü edilen mutlakiyet olgusunun uzak bir etkisi olarak dondurma, kalıplaştırma hatta bir çeşit *etiketleme* ve *markalama* sözkonusudur (Kavramın ifadesi için elbette daha uygun terimler önerilebilir.). Böylelikle, kutsal sayılanın gülünç bir hal alması veya anlam kaymaları önlenmiş olur (Özakıncı, 2001: 100-108), Arapçada *seccād* “her türlü halı,

Geist’tir. Schopenhaur için bu *son şey, isteme (irade)*’dir. E. Husserel için bu *son şey, ‘saf ben’*dir.” (Mengüşoğlu, 2000: 115). T. Mengüşoğlu, günümüzdeki ontoloji yaklaşımlarının varolanın kendisini yani *reel varlığı* esas aldığını, bunun gerisinde artık başka bir *en son şey, asıl mutlak varlık* aranmadığını, böylelikle günümüzde ontolojinin artık metafizik bir yük taşımadığını belirtmektedir (age.: 115).

² Bu noktada, bir dergahta dinsel sohbetlere ve dinsel ibadetlere katılan bir Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı öğrencisinin, Osmanlıca dersindeki açıklaması dikkat çekicidir. Öğrenci, kendisine “vallah” sözünün ancak “vallahî” biçiminde söylenirse amacına ulaşacağını öğretildiğini belirtmiştir. Bilindiği gibi “fasih” Arapçada sözcük sonu hareketlerine yani “i’râb” konusuna son derece önem verilir ve Arapçada harf-i cerlerden (çekim edatlarından) ve yemin edatlarından sonra gelen isimlerin sonu mecrûr (kesreli) olur. Ancak bu kural, aynı zamanda konuşma dilinde en çok ihmal edilen kurallardan biridir. C. Özakıncı, insanın gücünün sınırsızlığına inandığı Tanrı’ya yakarmasının, ondan yardım beklemesinin doğal olduğunu, ancak Tanrı’ya yalnızca Arapça sözcüklerle seslenirse ondan yardım geleceğine inanmasının doğal olmadığını belirtmektedir (Özakıncı, 2001: 117-118). Ona göre, Kur’an’da Arap dilinin kutsal olduğu düşüncesi yer almamaktadır. Nitekim, Tanrı’nın elçilerinin içinde yaşadıkları toplumlara o toplumların dilleriyle bildirimlerde bulunmaları da Arapçanın kutsallaştırılmaması gerektiğinin bir kanıtıdır (age.: 110-111).

kilim vb.” demekken Türkiye Türkçesinde *seccade* yalnız “namaz kılarken kullanılan, üzerinde secdeye varılan nesne” demektir. Arapçada *rükû* genel olarak “eğilme” demekken Türkiye Türkçesinde *rükû* yalnız “namazın bir bölümü olarak eğilme, namazda eğilinen bölüm” demektir. Arapçada ‘*âmâl*’ “her türlü iş, hareket” demekken (Örneğin Arapçada “resim yapmak” için *râsm* mastarı kullanıldığı gibi, ‘*âmâl*’-*râsm* de kullanılabilir.) Türkçede *amel* neredeyse yalnızca “Tanrının karşısında bir kul olarak insanın yapıp ettikleri” anlamında kullanılır. Öte yandan, Eski Anadolu Türkçesinde eski yazım özelliğini (Uygur yazım özelliği) uzun yıllar koruyan *tengri* (> **teñri* > *tañrı* > *tanrı*) sözcüğünün bu özelliğini korumasında, sözcüğün artık unutulmuş “gök, gök kubbe” anlamı değil, sonradan kazandığı ve İslamiyet’le pekişen “yaratıcı güç: Tanrı, Allah” anlamının etkili olduğu düşünülebilir. *Allah* sözcüğünün Arap harfleriyle en eski yazımlarında tercih edilen “uzun elif, ondan kısa bir lam ve birinci lamdan daha kısa ikinci lam” düzeninin neredeyse kalıp bir hal almasında da benzer bir tutumun etkisi tartışılabilir. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere din, dilsel dinamizmi belli ölçülerde donduran veya bu dinamikleri yönlendiren, hatta zaten statik bir görünümdeki yazımı bir fenomene dönüştüren bir özelliğe sahiptir.³ Oysa örneğin Allah’ın zâtı gerçek (reel, fenomenel) veya mutlak (ideal) bir varlık olarak kabul edilebilmesine rağmen, onun adı mutlak (ideal) bir varlık değildir. Çünkü adlar dilin kategorileridir ve dil değişir⁴, bir oluş içinde var olur, zaman ve mekandan bağımsız değildir, ölebilir, yeniden canlandırılabilir vb. Öte yandan varlıklarla onların göstergeleri yani adları arasında bir bağ yoktur. Çünkü bir varlığın adı, o varlığın ona yapışık gerçek bir görünüşü değildir; mutlakiyet taşımadığı gibi “gerçek bir fenomen” de olamaz. (Eğer öyle olsaydı Türkçedeki *Yakup*, Arapçadaki *Yakûb* sözcüklerinin veya diğer bazı dillerdeki *Jakov*, *Jakov*, *Jakof* vb. biçimlerinin aynı kişiyi yani Hz. Yakup’u veya daha çarpıcı bir örnek olarak Arapça’daki ‘*İsa* ile İngilizcedeki *Christ* veya *Jesus*’un Hz. İsa’yı göstermemesi gerekirdi.) Buna rağmen, öyle görünüyor ki toplumsal yaşamda dinsel ontolojiler, zaman zaman dilsel ontolojilere dönüşebilmektedir.

Bu bildirinin amacı dinin etkisini Türkiye Türkçesindeki örnekler üzerinden ele almaktır. Ancak zihinlerde şöyle bir soru da uyanmaktadır: Acaba bu yalnızca Türkçede mi böyledir, yoksa dinin dil değişimindeki etkisi, bütün dinler ve toplumlar için birbirine benzer midir? Bu noktada iki dil ile ilgili belirlemeler fikir vericidir: Arapça “Kur’an dili” yani “İslamiyet’in dili” olarak görülmesi sonucunda, yaklaşık 1400 yıldır

³ Yazı-yazım-din ilişkisi bu bildirinin doğrudan konusu değildir. Ancak, yazı devriminin Türklerin Müslümanlığına vurulmuş bir darbe gibi görülemeyeceğini, Arap alfabesinin Kur’an alfabesi ile bir ve aynı olmadığını, Kur’an’ın ilk nüshalarındaki yazının bugün ancak uzmanlarınca okunabilen eski bir yazı sistemi olduğunu, dolayısıyla Arap yazısını bilmenin Müslüman olmanın bir koşulu veya gerekliliği gibi değerlendirilemeyeceğini belirtmekte yarar vardır. Buna göre “kutsal sözcük” olmadığı gibi “kutsal yazı” da yoktur. Ancak bu sözcüklerin gösterdiği veya yazıların işaret ettiği kavramlar kutsal olarak değer bulabilir.

⁴ Buradaki dil’i F. de Saussure’in “parole”ü veya N. Chomsky’nin “edim”i olarak düşünüyoruz. “Parole” veya “edim” ikincil fenomenlerdir, değişirler, gelişirler, evrilirler, bazan yok olurlar. Oysa F. de Saussure’in “langage”ı veya N. Chomsky’nin “edinc”i gerçek varlıklar, gerçek fenomenlerdir.

en azından dilbilgisi özellikleri bakımından değişim göstermemiştir. Değişen ve kendi diyalekt adalarını oluşturan Arapçalar (Suriye Arapçası, Mısır Arapçası, Bedevi Arapçası gibi) yazı dili olarak kullanılmamaktadır. Latince ortaçağa kadar Hristiyanların kutsal kitaplarının yani İncil'in dili idi. Sonradan bilim ve prestij dili olmasında, 16. yüzyıla kadarki tek yazı dili olarak kullanılmasında veya bugün sembolik de olsa Vatikan'da kullanılıyor bulunmasında onun İncil'in dili olmasının etkisi büyüktür. Ayrıca dünyada din-dil ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar⁵ da din-dil ilişkisinin ve dinin dil üzerindeki etkisinin evrensel düzeyde olduğunu göstermektedir.

Dil dışı bir etken olarak İslam dininin, dinsel bir göndermesi bulunan ve Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı kişi adlarına etkisine gelince: Bu bağlamda üzerinde durulabilecek olan kişi adları, başta Hz. Muhammet olmak üzere Kur'an'da adı geçen bazı peygamberlerin, 4 halifenin, 12 imamlardan bazılarının, bazı sahabelerin ve Hz. Muhammet'in yakın çevresindeki bazı insanların adlarıdır. "Kişi olma" vasfından uzak olmakla birlikte Allah adının da bu bağlamda incelemeye değer yanları vardır (Adlar alfabetik sırayla incelenmiştir):

Abdullah: Arapça özgün yazım 'Abdu'llah'tır. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Bu sözcükle kastedilen Hz. Muhammet'in babası ise, yazımda ve telaffuzda *Abdullah* biçimi korunmaktadır. Ancak eğer kastedilen kişi Türkiye Cumhuriyeti'nin herhangi bir vatandaşı ise sözcüğün en azından telaffuzu *Aptullah*, *Aptulla*, *Apo* hatta *Apti* biçimini alabilmektedir.

Âdem: Arapça özgün yazım *Âdem*'dir. *Yazım Kılavuzu*'nda ilk insan ve ilk peygamber olarak kabul edilen Hz. Âdem için yalnız *Âdem* yazımı, "insan" anlamında âdem yanında *adam* yazımı yer almaktadır. Ancak bugün Türkiye Türkçesinde "insan" anlamıyla *âdem* kullanımının son derece nadir olduğu söylenebilir ve sözcük ancak dinsel bağlamdan koparıldığında *adam*'a dönüşmektedir.

Ali: Arapça özgün yazım *Âli*'dir. *Yazım Kılavuzu*'nda *Ali* biçimindedir. Sözcük dördüncü halife Hz. Ali kastedilerek kullanıldığında yalnızca *Ali* olurken, günlük dilde özellikle bebek ve çocuklara yönelik olarak *Aliş* biçimini alabilmektedir.

Allah: Arapça özgün yazım *Allah*'tır ve ikinci /a/'daki uzunluk "semaî med"dir. *Yazım Kılavuzu*'nda *Allah* biçiminde yer almaktadır. Sözcükle yalnızca İslamiyet'in "Tek Tanrı"sı kastedildiği için başka bir yazım söz konusu değildir. Telaffuzda da yaygın olarak *Allah* kullanılır. Ancak /h/'nin düşebilme özelliğiyle sözcük Arapçada olduğu gibi Türkçede de *Alla* biçiminde telaffuz edilebilir. Ancak bu telaffuz biçimi "özü zedelediğinden" veya belki henüz dikkat çekici bir noktaya gelmediğinden, insanların kendilerinin veya birbirlerini denetleme konusuna dönüşmemiştir. Türkiye Türkçesinde *Tanrı*, *Allah* veya *Tanrı /Allah* ikili kullanımları ve bu konulardaki

⁵ Örneğin D. Crystal'ın 1965 tarihli *Linguistics, Language and Religion* (Burns Oates, Londra; Hawthorn Kitapları, New York) kitabı veya 1966 tarihli, "Language and religion" (*Twentieth Century Catholicism*, Yayımlayan: L. Sheppard, Hawthorn Kitapları, New York, ss. 11-28) adlı makalesi ile 1969 tarihli "Linguistics and liturgy" (*The Church Quarterly*, S. 2, ss. 23-30) adlı makalesi ve diğerleri.

tercihler ise, dinin dil dışı bir etken olarak dile etkisinin yalnızca sesbilgisel veya biçimbilgisel görünümünde değil sözvarlığında da ortaya çıktığını göstermektedir. Bugün büyük ölçüde *Tanrı* yerine *Allah* sözcüğünün tercih edilmesi, bu konuda insanların birbirini uyarması, bu uyarılara *Allah*'ın 99 adı içinde *Tanrı* sözcüğünün yer almadığı gibi dilbilimle bağdaşmayan bir gerekçe sunulması, hatta *Allah* yerine *Tanrı* kullanılmasının "küfür" sayılması bunun Türkçe için en tipik örneğidir. Bunun yanında Türkiye Türkçesinde aynı biçimbilgisel görünüme sahip iki sözcüğün salt telaffuzdan kaynaklanan bir farklılıkları vardır: "Tanrı, Allah" anlamındaki *Yaradan* ve genel anlamıyla *yaratan*. Burada da birbiriyle çelişen şöyle bir durum vardır: Ses olaylarına maruz kalarak daha Anadolu'daki en eski metinlerde "değişmiş" olan biçim daha sonra dokunulmaz bir hal almıştır. Çünkü bu sesbilimsel yapısıyla *Yaradan* sözcüğü, *yaratan*'dan "daha dolu", "daha ağır", "daha ciddi" gibi algılanmıştır ki bu betimlemeler dilbilgisinin betimlemeleri olamaz. Öyleyse tercihlerdeki etkenler tamamen dil dışıdır.

Emine: Arapça özgün yazım *Âmine*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Türkiye Türkçesinde Hz. Muhammet'in annesi kastedildiğinde sözcük *Âmina* (*Âmine*) olarak kullanılmaktadır. Bu noktada Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i dikkat çekicidir. Bu metinde de sözcük *Âmina* (*Âmine*) biçimindedir. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i bir Eski Anadolu Türkçesi metnidir ve denilebilir ki yalnız bu metin bile dinsel içeriğin dilsel dokunulmazlığa etkisi için iyi bir örnektir. Bugün Türkiye'de *Mevlid* okuyucuları ve dinleyicileri bu dili yaşayan bir dil gibi kullanmaktadırlar. Metnin dilinin donmuş bir hal almasında sürekli tekrarlanması kadar dinsel içeriği de etkendir. Bu gönderimin dışında, *Âmina* sözcüğü Türkiye Türkçesinde *Emine*, *Emoş*, *Emiş* ve hatta *İmiş* biçimlerinde kullanılabilir. Ancak burada bir sesbilgisel ve biçimbilgisel bir örtüşmeden de söz etmek gerekmektedir. Buna göre bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan *Emine*, *Emoş*, *Emiş* ve hatta *İmiş* sözcükleri büyük oranda Hz. Muhammet'in annesine saygıyla konulmuş Arapça ism-i fâil türündeki *Âmine* sözcüğünün değişmiş biçimidir. Ancak Arapçada "güvenilir, kendisine inanılır kadın" anlamıyla sıfat-ı müşebbehe türünde *Amîne* biçiminde bir sözcük de vardır. Bu iki ayrı türde sözcük, Türkiye Türkçesinde sesletim bakımından örtüşmüş gibi görünmektedir.

Danyal / Danyel: Arapça özgün yazım *Dānyāl*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Bugün Türkiye Türkçesinde *Danyal* veya *Danyel* olarak kullanılmaktadır. Sözcüğün Hz. Danyal'ı göstermediği durumlarda da özgün biçimine en yakın biçimini korumasında, Türkiye'de özel ad olarak kullanım sıklığının düşüklüğü ve sesbilgisel olarak değişime çok fazla olanak vermeyen sebirimlere sahip oluşu etkili olmuş olabilir.

Davud: Arapça özgün yazım *Dāvūd*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Türkiye Türkçesinde Hz. Davut kastedildiğinde *Dāvūd*, *Dāvud* veya *Davud* olarak kullanılan sözcük, genel kullanımda *Davut* olabilmektedir.

Eyüp: Arapça özgün yazım *Eyyüb*'dur. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yalnızca bir ilçe adı olarak *Eyüp* biçiminde yer almamaktadır. Sözcük sabır timsali peygamber Hz. Eyüp'e açık göndermelerin bulunduğu dinsel iletişim düzlemlerinde *Eyyüb*, *Eyyub*, *Eyyüb* nadiren de *Eyüp* biçimlerinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu

göndermenin zayıfladığı durumlarda ise yaygın olarak tercih edilen yazım ve söyleyiş *Eyüp*'tür.

Fatma: Arapça özgün yazım *Fâtima*'dır. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Sözcük Hz. Muhammet'in kızı ve Hz. Ali'nin eşi Fâtima kastedildiğinde, özellikle dinsel metinlerde ve dinsel araştırmalarda *Fâtima* biçiminde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde yine aynı gönderimle günlük kullanımı Fatma (yerel ağızlarda bunun yanı sıra *Fadıma* ve *Fadime*) olabilmektedir. Ancak bu gönderimin zayıfladığı genel kullanımlarda sözcük *Fato* hatta *Fatoş* (ayrıca belki *Fadik*) olarak kullanılabilir.

Hasan: Arapça özgün yazım *Hasan*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesinde, Hz. Muhammet'in torunu, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'a gönderimde bulunduğu yalnızca *Hasan* olarak kullanılmaktadır. Bu gönderimin zayıfladığı, bu ilginin azaldığı durumlarda sözlü iletişimde *Haso* olarak kullanılabilir. Bununla birlikte Türkiye Türkçesinde, her durumda ve her iletişim düzleminde *Hasan*'ın kullanımı daha yaygındır.

Hüseyin: Arapça özgün yazım *Hüseyn*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesinde, Hz. Muhammet'in torunu, Hz. Ali'nin ikinci oğlu Hz. Hüseyin'e gönderimde bulunduğu, özgün biçime en yakın olan *Hüseyin* biçiminde kullanılmaktadır. Buna karşıt durumlarda *Hüsni* ve *Hüso* tercihleriyle karşılaşılabilir.

İbrahim: Arapça özgün yazım *İbrâhîm*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Hz. İbrahim'e göndermeyle kullanılan dinsel iletişim düzlemlerinde *İbrâhîm*, *İbrâhim* veya *İbrahim* olarak kullanılmaktadır. Bu göndermenin zayıfladığı durumlarda *İbo*, *İboş* hatta *İbiş* tercihleri söz konusu olabilmektedir.

Mehmet: Arapça özgün yazım *Muhammed*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Sözcük, Hz. Muhammet'i gösterdiği durumlarda Türkiye Türkçesinde *Muhammed* veya *Muhammet* olarak kullanılır. Ancak herhangi bir vatandaş gösterdiğinde yaygın olarak *Mehmet*, *Memet*, *Memo* hatta adı taşıyan kişi bebek veya çocuksa *Memoş* veya *Memiş* kullanılabilir. Yazı dilindeki yaygın kullanım Mehmet biçimindedir. Son on yılda Türkiye'de çocuklara Mehmet yanında Muhammed veya Muhammet'in ad olarak verildiği gözleminin doğrulanması için istatistiksel verilere gereksinim vardır. Ayrıca ayrıca doğrudan dinsel bir özelliği olmadığı veya Yavuz Sultan Selim'den sonra gelen halifelikle ancak dolaylı bir dinsel özelliği olduğu hâlde Osmanlı Padişahlarından en azından "Mehmed", "Ahmed", "Mahmud" veya "Murad" diye söz edilmesi de dikkate değer. Öyle görünüyor ki, dinsel olsun veya dindışı olsun "saygı" kavramı özel isimlerin sesbilgisel serüvenlerinde son derece etkilidir.

Osman: Arapça özgün yazım *Usmân*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Bu ad aslında hem günlük hem de dinsel kullanım düzlemlerinde genel olarak birbirinden farklı değildir ve her iki düzlem de de yaygın biçim *Osman*'dir. Dinsel bağlamlarda sözcüğün halife Osman'a gönderme yaptığı durumlarda *Osmân* yazımıyla karşılaşmak da olasıdır. Bu sözcükle ilgili olarak asıl dikkati çeken şey, bu adın Türkçe *Ataman* adıyla örtüşmesi ve dinsel nedenlerle Osman'ın tamamen

Ataman'ın yerini alması yönündeki görüşlerdir. Bu konudaki görüşler, Osmanlı devletinin kurucusu I. Osman'a atfen *İslâm Ansiklopedisi*'nde şöyle sıralanmaktadır: "Osman adı hakkındaki ayrı görüşlerden biri, Moravcsik Gyala'nın Bizans kaynaklarının tetkikinden elde ettiği neticeye göre, XIV. asırda Osmanlıların devlet ve hânedana adını veren adamı Ataman olarak tanıdıkları, bu ismin ya arap asıllı Osman adının türkçeleştirilerek, halk iştikakı ile bu hâle getirildiği veya daha büyük bir ihtimal ile, babasının Ertuğrul, kardeşlerinin Gündüz, Savcı, Saruyatı, oğlunun Orhan gibi tam türkçe isimler taşıdıkları göz önüne alınarak, onun adının da aslen Ataman olduğu, fakat islâm medeniyeti tesiri ile ve islâmî bir isim ve resmîleşmiş olarak Osman şekline büründüğü hakkındaki nazariyesidir (İkinci Türk tarih kongresi zabıtları, 1937, İstanbul, 1943, s. 498). Bu husustaki ikinci bir görüş, H. Adnan Erzi'nin olup, Şihâb al-Dîn Fazl Allâh al-'Omari'deki (Tuman) ve Yazıcı-zâde Ali'nin Tarih-i âl-i Selçuk'undaki (Otman) ve bir Hacı Bektaş Velî velâyetnâmesindeki Otman kayıtlarına dayanarak ve Moravcsik'in iddiasına yaklaşarak, Osman'ın bu isimlerden birini taşımış olduğunu kuvvetle ileri sürmesi şeklindeki hüküm ve kanâattir (Osmanlı devletinin kurucusunun ismi meselesi, TM, 1942, VII-VIII / I, s. 323- v.d.)." (Gökbilgin, 1988: 432). Yine aynı ansiklopedide, bu görüşlerin genelleşmediği ve Osman'ın aslı, nesli, boyu konularının onun adından daha çok araştırma konusu edildiği belirtilmektedir (age: 432). Bununla birlikte, olası bir Ataman > Osman ilişkisinin, dinin dil üzerindeki etkisini gösteren önemli bir veri olacağı kuşkusuzdur.

Süleyman: Arapça özgün yazım *Suleymân*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesinde Hz. Süleyman'a gönderimde bulunurken, özgün biçime en yakın biçimle *Süleyman* veya *Süleymân* olarak kullanılmaktadır. Ancak sözlü iletişimde, Hz. Süleyman çağrışımın azaldığı durumlarda *Sülü* ve *Sülo* biçimlerinde kılalabilmektedir.

Şuayip: Arapça özgün yazım *Şu'ayb*'dir. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Dinsel bağlamlarda *Şuayb* veya *Şuayib* biçimi tercih edilirken genel kullanımda sözcük *Şuayip* biçiminde yazılıp söylenebilmektedir.

Yakup: Arapça özgün yazım *Yâ'kûb*'dur. Sözcük *Yazım Kılavuzu*'nda yer almamaktadır. Türkiye Türkçesinde dinsel bağlamlarda ve dinsel iletişim düzlemlerinde *Yâkûb*, *Yâkub* veya *Yakub* biçiminde tercih edilirken, diğer düzlemlerde yaygın biçim *Yakup*'tur.

Din büyüklerinin adlarında, Arapça özgün biçimlerle Türkiye Türkçesindeki bütün iletişim düzlemlerindeki tercihler arasında Türkçenin temel sebilgisel özelliklerinden kaynaklanan şu ortak tutumlar vardır: Arapçadaki /h/, /t/ yanında /' / ünsüzleri telaffuz edilmemektedir. Arapça uzun ve kısa açık ünlüleri Türkiye Türkçesinde /a/ ve /â/ olarak sesletilmektedir. Bu ortak tutumların dışında, Türkiye Türkçesindeki dinsel iletişim düzlemlerindeki kullanımlarla dinsel çağrışımın zayıfladığı diğer genel kullanımlar arasında farklı imla ve sesletim tercihleri dikkati çekmektedir. Bu tercih farkları birinci düzlemde kullanımların özgün Arapça biçime yaklaşılması biçiminde ortaya çıkmaktadır. En dikkat çekici yaklaşımlar ise özgün biçimlerdeki uzun ünlülerin ve ötümlü ünsüzle biten sözcüklerin ünsüzlerindeki ötümlülüğün korunmasıdır.

Özgün biçime yaklaştırma kaygıları, dinsel şahsiyetlerin adında olduğu gibi, dinsel-tarihsel ve kimi zaman da yalnızca tarihsel şahsiyetlerin adlarında da ortaya çıkmaktadır. Yukarıda söz edildiği gibi Osmanlı padişahlarının adlarındaki kimi tercihler gibi, *Hoca Ahmed Yesevî*, *Hacı Bektaş Velî*, *Mevlâna Celâleddin Rûmî*, *Selâhaddin Eyyûbî*, *Muhyiddin Arabî*, *Mehmed Âkif Ersoy* gibi şahsiyetlerin adlarının yazım ve telaffuzlarındaki tercihler de bunu doğrulamaktadır.

Son olarak şu noktaya da dikkat çekmek gerekiyor: Kendi özel adı, dinsel bir şahsiyetin adıyla aynı olan kişilerin kendi adlarının yazım ve söyleyişleriyle ilgili tutumları da birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Eğer kişi, dindar olduğunu, adını taşıdığı dinsel kişilere bağlılığını, saygısını vurgulamak istiyorsa, adının yazım özelliklerini büyük ölçüde Arapçaya veya Arapça gibi gördüğü ses yapısına uydurmaktadır. Eğer kişi bu türden bir bağlılığa sahip değilse adının yazımı konusunda özel tercihlerde bulunmadığı gibi, adını Türkiye Türkçesinin genel ses özelliklerine göre değişmiş son biçimiyle kullanmakta da bir sakınca görmemektedir.

Değerlendirme: Dil değişmelerinin birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri de dil dışı bir etken olarak din'dir. Ancak belki konunun tersinden ele alınıp dinin dildeki olağan değişimleri engelleyen bir olgu olduğundan söz etmek gerekir. Dinin bu etkisi, bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan ve dinsel bir göndermesi bulunan kişi adlarında açıkça görülmektedir. Nitekim, günlük olağan kullanımlarında -içerdikleri sesbirimlerin olanak verdiği ölçüde- sesbilgisel değişimlere maruz kalabilen, küçülebilen veya kırılabilen bu kişi adları, dinsel bağlamlarda daha *fix* bir görünüm sunabilmektedir. Üstelik bu *fix* görünüm dinsel şahsiyetlerin adlarının yazım ve sesletimi kadar, dinsel-tarihsel veya yalnızca tarihsel şahsiyetlerin adlarında da ortaya çıkabilmektedir. Bu görünüm, söz konusu adları taşıyan veya bu adları dillendiren insanların dinsel konulara ve geçmiş değerlere hassasiyetleri ölçüsünce artıp azalabilmektedir. Öyle görünüyor ki bunun psikolojik nedenleri korku veya korkuyla karşı saygıdır. Ancak bu gibi psikolojik değerlendirmeler psikologlara bırakılıp denilebilir ki, dindeki mutlakiyet kavramı, gramerin de en eski ilk biçimiyle daha "mutlak" ve daha "doğru" olduğu ve en eski ilk biçimlerin bu "mutlak öz"e daha uygun bulunduğu gibi bir algı yaratmıştır.

KAYNAKÇA

- Crystal, D. (1965) *Linguistics, Language and Religion*, Burns Oates, Londra; Hawthorn Kitapları, New York.
- (1966), "Language and religion", *Twentieth Century Catholicism*, (Yayımlayan: L. Sheppard), Hawthorn Kitapları, New York, ss. 11-28.
- (1969), "Linguistics and liturgy", *The Church Quarterly*, S. 2, ss. 23-30.
- Gökbilgin, M. T. (1988), "Osman" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, ss. 431-443.
- Mengüşoğlu, T. (2000), *Felsefeye Giriş*, 7. Baskı Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Özakıncı, C. (2001), *Dünden Bugüne Türklerde Dil ve Din*, 5. Baskı Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Pala, İ. (2009), *Süleyman Çelebi- Mevlid*, Kapı Yayınları: 185, İstanbul.
- Yazım Kılavuzu* (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları: 859, Ankara.